

L'EDUCACIÓ PERMANENT

Octavi Fullat

DEFINICIÓ D'EDUCACIÓ PERMANENT

Els vint anys darrers han conegut una expansió massiva de l'ensenyament secundari a tots els països desenvolupats. En conseqüència, i amb l'ànim d'encaminar-se —formalment o realment, no és ara l'hora de discutir-ho— vers un ideal de justícia social, Europa i el Japó, seguint l'exemple dels Estats Units, han iniciat un ensenyament superior obertament massiu si el comparem amb les dades de pocs anys enrera. Sembla que estiguin convençuts que quinze o vint anys d'escolarització ininterrompuda constitueixen la manera més òptima d'aconseguir tant la formació dels individus com la consecució de la igualtat social.

El nou concepte d'*educació permanent* estableix un plantejament molt diferent de la qüestió. És una alternativa del tot distinta, contraposada precisament a l'anterior. Ni la instrucció ni l'educació no han de pertànyer a un període limitat d'estudis, per més que aquests s'allarguin, sinó que han de constituir unes possibilitats ofertes a tots els ciutadans i al llarg de la seva vida. L'expansió dels anys d'escolaritat no ha portat la igualtat social promesa, per tant, es tracta d'assajar altres camins. La realitat és que l'ensenyament escolar pateix un divorci entre l'*escola* i la *vida*; perllongar aquell ensenyament implica dilatar els anys d'aquest divorci. D'altra banda, els constants canvis socials, econòmics, tècnics i científics no s'aturen quan algú abandona el període d'escolarització per entrar a la vida productiva, i és així ni que hom hagi seguit estudis universitaris. En poc temps es troba desferrat de la cultura de la seva època. Per tant, convé rebutjar l'actual solució educativa que fa distinció entre *temps escolar*, preparatori, i *temps d'acció*, exercici professional dins la vida. L'educació permanent assenyala nous camins.

Aquesta última concepció educadora s'inicia arran de la I Guerra Mundial. A França, els *Compagnons de l'Université Nouvelle* van forjar la idea d'*escola única*, que va resultar notablement revolucionària. Gran Bretanya va llençar el concepte d'*educació permanent*. La II Guerra Mundial despertà de bell nou l'afany de serioses reformes educatives. A Gran Bretanya, l'*Education Act* va democratitzar sensiblement el sistema escolar. El moviment francès *Peuple et Culture*, nascut a la Resistència, va influir en el desenrotllament de l'educació popular. El 1955, el llibre de Horner Kempfer, *Adult Education*, editat a Nova York, anticipà vàries de les idees que actualment fa seves l'educació permanent. La *III Conferència Internacional sobre Educació d'Adults*, que tingué lloc a Tokyo el 1927, volgué imposar a la consciència dels Estats la idea de l'educació permanent. El sentit de l'educació es modifica paulatinament. Va deixant de ser pura adquisició de coneixements per transformar-se en *desenrotllament de l'ésser humà*; desenrotllament que s'aconsegueix a través de les experiències possibilitadores que tenen lloc al llarg de la vida. Es perfila l'educació permanent: Cal instal·lar les estructures i mètodes perquè tots els homes puguin continuar formant-se durant la seva existència. Situats en aquesta perspectiva, la institució escolar és obertament insuficient. Aquests canvis pressuposen, endemés, la modificació del concepte mateix de *cultura*. Aquesta s'entenia com l'acumulació d'informacions, ja fossin tècniques, científiques o literàries: es canvia ara la idea de cultura, la qual recobra, en gran part, el vell significat grec de *paideia* (educació). La cultura ja no és la quantitat de coses sabudes, sinó el conjunt d'experiències i esforços que fan dels homes uns éssers que s'apropen a valors lliurement admesos i, si es vol, fins i tot lliurament —amb responsabilitat— creats.

El concepte actual d'educació permanent apunta cap a una educació integral que abarca *tota la vida i totes les possibilitats de l'ésser humà*. Hom ha d'educar-se des de que neix fins que es mor. A més, tantes virtualitats com niuen en els homes es converteixen en objecte d'educació. Dins d'aquest espai mental perd sentit la separació entre «l'escolar» i «l'extraescolar», entre «edat escolar» i «edat productora»: la vida sencera de cada home es constitueix en procés educador. En l'àmbit d'aquesta nova mentalitat educativa ja no pot privilegiar-se la *possibilitat d'entendre* —preponderància de les assignatures, per exemple, als centres actuals— per sobre les altres possibilitats que tenim els homes (com la *creativitat*, la *comunicació social*). Té més sentit parlar de «ciutat educadora», de clima social educador, que de «centre educador» —escola, col·legi, institut o

universitat. L'educació es converteix en un *procés continuat* —durant tota la vida— i en un procés global —totes les virtualitats de cada home.

Actualment, encara estem molt acostumats a distingir a les biografies humanes dues etapes bastant diferenciades: la de *preparació per a la vida*, que coincideix amb el temps de permanència als centres docents, i l'*etapa de la vida*, en què es posen a la pràctica totes les coses apreses a la precedent. Aquesta visió perd la peculiaritat *històrica* de l'ens humà, el qual és fonamentalment biografia social. L'educació permanent pretén corregir l'error en defensar una educació al llarg del temps.

També es pateix una altra equivocació en la manera d'entendre el fenomen educatiu: els educadors actuals es dirigeixen de manera gairebé exclusiva a la verbalització de l'home i perden les altres capacitats d'aquest: estimar, organitzar, sentir la bellesa, conviure amb el proïsme, crear models de coneixement i de conducta... L'educació permanent vol modificar aquestes anomalies proporcionant una educació integral.

La dimensió temporal guanya importància des de la nova perspectiva educadora; el temps és un factor d'enriquiment. El fet que l'home sigui temporal atorga significat a la seva educació. Durant tota la vida està en joc l'educació, i en totes les dimensions de l'existència humana s'hi troba al bell mig. Admès això, brota com a conseqüència que l'educació ha de sortir del marc de l'escola, perquè li queda estret, i passar a ocupar totes les activitats dels homes —treball, oci, família, estudis... L'educació abasta la vida humana enterament i no només a les hores escolars. L'escola és un parèntesi en la vida de l'ésser humà: se n'entra i se'n surt; l'educació, ben al contrari, ha d'impregnar la seva existència. Emperò, no es tracta de confondre els processos psicosocials dels homes, tal com són en el terreny dels fets, amb l'educació permanent. Del que ací es tracta és de prendre la realitat social per tal d'organitzar-la amb vista a certs criteris —que poden ser múltiples, bé que aquí no els discutim— sobre el significat de l'ésser humà. Actualment, succeeix que la formació rebuda al taller no concorda amb l'escolar, ni aquesta amb la familiar, amb la de la televisió, amb la del sindicat, etc. Del que es tracta és de conciliar objectius a fi i efecte que també concordin els resultats.

No s'han d'igualar l'educació escolar i l'educació permanent, però tampoc es pot equiparar aquesta darrera amb la d'adults. L'educació permanent exigeix una reorganització total del sistema escolar, així com un replantejament de les diverses educacions d'adults. No es tracta de suprimir, sinó que tant l'escola com els ensenyaments

impartits als adults tinguin altres papers, i tot això organitzat en funció del concepte molt més ampli de «societat educadora». L'educació permanent ha d'operar sobre els objectius, estructures i mètodes de totes les institucions que aconsegueixen papers d'educants a les nostres societats. L'educació d'adults, però, es limita a remeiar, a curt termini, les deficiències de formació que pateix la gent gran.

EDUCACIÓ PERMANENT I SOCIETAT

Donat que l'educació permanent, tal com aquí s'exposa, és encara una *idea*, resulta inesquívable desentranyar tots els perills que presenta de convertir-se en *ideologia* social.

Quasi podríem parlar d'unanimitat en la convicció del fet que el sistema educatiu pateix actualment una crisi aguda. Les actes de reunions i congressos, tant nacionals com internacionals, que s'ocupen de la política de l'ensenyament acusen tothora la sensació de crisi generalitzada que pateixen els especialistes en aquestes qüestions. Es podrà dir que les crítiques fetes al sistema escolar resulten injustes des del moment que es radicalitzen, defensant que l'educació ni que confessi els seus fracassos ha resultat positiva tant culturalment com socialment i econòmica. També es podrà afegir que girar-se contra l'escola és castigar l'innocent, ja que la culpa, si per cas, s'ha de buscar en la societat. Sigui com sigui, l'indiscutible és que la consciència de crisi de la institució escolar existeix, i constitueix una dada. Difícilment hauria pres forma la idea d'educació permanent si abans no s'hagués produït la crisi a l'escola. D'alguna manera, l'educació permanent està jugant el paper de taula de salvació dins del naufragi educatiu. Fins en el supòsit d'Illich, de que estem confessant el fracàs de l'escolarització prenent curar-lo precisament amb més escolarització —per ell, l'educació permanent és portar l'escola a tot arreu—, la veritat és que la majoria no contempla les coses així, sinó que es refugia en l'educació permanent per escapar de l'enfonsament de l'escola. L'educació permanent, que és encara una simple *concepció*, pot resultar molt bé una droga social impressionant.

Encara que no s'hagi tractat d'educació permanent, tal com la descrivim aquí, sinó de la formació contínua dels treballadors, s'han donat i es donen dues concepcions oposades enfront d'ella. Les teories anarcosindicalistes la defensen per considerar que els treballadors podran prescindir dels patrons el dia que siguin capaços de dominar totes les passes de la producció, el dia que coneguin l'ofici *a fons*. Les teories marxistes, ans el contrari, s'oposen a aquest punt de

vista. La formació que cal proporcionar als productors, segons el corrent marxista, és molt diferent: se'ls ha de dotar dels coneixements científics que va elaborar Marx entorn als engranatges socials i de la manera de transitar d'una societat capitalista a una de socialista. Els treballadors se'ls armarà amb les teories *científiques* sobre la lluita de classes i els mecanismes socioeconòmics.

Com pot apreciar-se, l'educació permanent constituïria pel marxista una ideologia perillosa, i tan sols l'acceptarà com a tàctica en la mesura que se'n pugui valdre a fi d'ensenyar el marxisme en el si de la institució capitalista.

En tot el que portem escrit s'està perfilant una seriosa preocupació. L'educació permanent, per ser una idea mal definida i no un fet, resulta d'una gran ambigüïtat, que es presta a greus destroces per l'ésser humà. El fons de la qüestió és saber quin serà el context econòmic, social i polític dins del qual podrà encarnar-se. És a dir, platicar entorn de l'educació permanent és perfectament vacu, i fins i tot perillós, a menys que abans es respongui a certs interrogants: educació permanent, per a qui?; per part de qui?; amb quina finalitat?; sobre què?; en quin mitjà sociopolític?, i de quina manera?

És gairebé segur que l'*educació continua d'adults* —concepte que no coincideix amb el que aquí hem establert d'educació permanent—, que comença a instal·lar-se ja en alguns països, no soluciona —ni probablement ho intenta— les desigualtats socials. En realitat, tracta de resoldre certs problemes que el desenrotllament de la forma industrial de producció ha vingut plantejant, com és ara, la necessitat de redistribuir i adaptar la força del treball i la tècnica d'aquest —sense suprimir, per cert, la seva divisió social. En aquest cas, els cursos de formació professional per adults legitimen la divisió de la societat en classes. El més probable és que a les societats tal com les coneixem l'educació contínua servirà perquè els més instruïts ho puguin fer més encara, i obtinguin més èxits dins d'una col·lectivitat competitiva. Si es concep la futura educació permanent a la manera de les actuals «formacions contínues» —posem per cas, els cursos professionals—, hi haurà motius per témer seriosament pel futur de l'home. Seguint aquest camí, probablement s'arribarà a la pèrdua de l'autonomia, a la privació del dret de decidir per un mateix, perquè incumbirà als ensenyants o animadors traçar els models de vida, ni que *metodològicament* —i tan sols metodològicament— hom prengui part en aitals decisions. D'altra banda, ningú no ens assegura que una societat els membres de la qual es trobin sotmesos a una perpètua movilitat cultural constitueixi una comunitat humana, una comunitat en el si de la qual cada ciutadà pugui ser amic dels altres.

Vistes així les coses, ens hem de referir a l'educació permanent des d'unes altres perspectives no assajades encara a la realitat. Convé subratllar que un distintiu vertebrant de l'educació permanent és la seva qualitat d'*utòpica*. Tal educació és una utopia en el sentit de no ser encara una dada històrica, però també en el significat de justificar determinades empreses de la comunitat humana. La utopia, en la significació de meta atractiva, però inabastable, no li escau a l'educació permanent, ja que allò que en un context és inabastable —utòpic—, en una circumstància distinta pot ser perfectament realitzable, com, segons creiem, succeeix en el present cas. De moment, aquest tipus d'educació ha de jugar un paper suggerent i encisador que forci l'element voluntarista de la història (quan s'estableixin les circumstàncies objectives) a crear aquell medi social i polític en el qual pugui prendre carn la idea d'educació permanent.

Tal educació, com pot apreciar-se, no és un mètode pedagògic nou, sinó un inèdit *model* social, i aquí rau la seva novetat. Parlar d'educació permanent és considerar qüestions polítiques, socials i culturals, ja que es tracta, ni més ni menys, que la totalitat de la *polis* es converteixi en educadora. Expressions com «revolució cultural», «revolució permanent», «societat nova», «antropogènesi», etc. són pinzellades que remeten al concepte que portem entre mans.

Totes les grans utopies s'han plantejat la qüestió educativa: sigui Plató a *Les Lleis*; Tomasso Campanella a la *Ciutat del Sol*; Tomàs Moro; Charles Fourier, en els seus *Falansteris*; Pétr A. Kropotkin, qui rebutjava una societat dividida en treballadors intel·lectuals i treballadors manuals; Robert Owen, el *leit motiv* del qual era «no hi ha pedagogia nova sense una societat nova i viceversa»; o es tracti dels deixebles de Saint-Simon. Utopia pedagògica i utopia social —recordem que aquí no es dona un significat pessimista al significant «utopia»—, ambdues van sempre plegades. Actualment, la utopia per una societat subdesenvolupada serà una *societat amb escola*, mentre que la d'una societat hiperindustrialitzada es concentrarà en una *societat sense escola*. La utopia tal com és redactada al *Manifest Comunista* de 1948 parla de «combinar l'educació i la producció».

Al mateix temps, les utopies educatives s'inscriuen sempre dins de contextos socials utòpics. L'educació permanent que no sigui mera formació professional o ensenyament d'adults designa un altre model de societat diferent dels coneguts. Potser un distintiu de la societat postulada sigui la *llibertat real* dels individus en col·lectivitat, llibertat que de moment no es coneix ni en els capitalismes ni en els socialismes històrics —prescindint ara dels capitalismes i socialismes simplement *dits*. Es persegueix una educació la missió de la qual no

consisteixi en integrar els subjectes a la societat tal com és, controlant-los i regulant-los, sinó que es dediqui a formar els individus perquè aquests abastin l'alliberament; es desitja que, a més de donar herència, es proporcioni espontaneïtat. L'educació deixarà de ser instructora per convertir-se en partera. Si Illich tem l'escola, no és pas perquè transmeti la desigualtat social, sinó perquè amb ella es perd l'autonomia —l'escola és intimidació ideològica, diplomes, obligació escolar, etc., és a dir, captivitat.

La *nova societat* postulada per l'educació permanent exigeix canviar l'home, la seva psicologia i per tant, i com a condició prèvia, les seves relacions socials. Ens trobem, molt probablement, a les vores del *mite*, però és possible que no es penetri en la propietat d'aquest en precisar el sentit de l'expressió mitològica «transformar l'home»: els qui entenguin l'expressió com sinònim d'adaptar l'ésser humà als canvis tècnics i laborals se situen en una banda, i els qui amb tal expressió signifiquen que cal donar naixement a llibertats reals prenen un altre partit. En ambdós casos s'han apartat del mite.

L'educació permanent segueix el segon camí. Defuig el perill de la meravella i del sortilegi que posseiria una societat que hagués eliminat el risc de les grans aventures humanes —probablement tres: l'amor, la mort i el domini dels uns sobre els altres—; la nova educació exigeix unes societats que siguin menys opaques i en les quals cadascú gaudeixi de major llibertat. Mentre en una col·lectivitat existeixin esclaus, ningú no es veurà lliure de caure en l'esclavitud. Es requereix un model de societat on la cultura no sigui propietat privada d'uns quants ni tampoc verbalisme, sinó participació vital, a fi de satisfer les necessitats d'autonomia, amistat i felicitat. La imatge actual de la *formació* es resumeix en el fet que un ésser humà es posa en mans d'un altre amb la finalitat de desenvolupar-se. La presència de l'intermediari resulta sempre perillosa; és preferible, per tant, que la formació es desenrotlli als llocs naturals de l'existència humana: el treball, el descans, la vida familiar, el paisatge. L'educació permanent desplaça els temps i els llocs de la formació, exigeix pluralisme cultural i experiència de la vida en societat. Illich, tot i així, la rebutjarà per considerar-la una manera dissimulada de fer-se l'escola present en aquells camps que encara no domina.

El que succeeix és que aquest autor entén per educació permanent el que nosaltres hem qualificat com a «formació d'adults».

Forçosament, resulta imprecisa la referència a la societat com a sustentacle de l'educació permanent. És probable que una societat socialista democràtica —que encara no existeix enlloc— sigui el cultiu ideal pel nou model educador.

El que sembla fora de dubtes és que no naixerà l'educació permanent si abans no es canvien estructures socials, polítiques i econòmiques. Els qui es refereixen a tal tipus d'educació, esquivant tocar els canvis suara apuntats, utilitzen l'educació permanent de manera ideològica, sigui conscientment o inconscientment. L'actuació educativa és un procés social localitzable en el pla estructural de la societat, extraordinàriament imbricat amb els altres elements de la superestructura —la cultura i les institucions— i lligat també a les formes i les relacions productives —la infraestructura. Com qualsevol altre tipus d'acció, el fet educatiu adquireix significació humana des del moment en què queda sotmès a l'ètica. Existeixen processos educadors correctes i altres que no ho són; la correcció i la incorrecció tan sols adquireixen sentit enfrontades amb els valors. Amb això volem dir que l'educació, com a fenomen social, ens remet a l'ètica de l'educació, i aquesta, al seu torn, ens envia a l'antropologia de l'educació; perquè hom s'instal·la lliurement, creadorament i significativa en una concepció entorn de l'home, descubreix educacions *bones* i *dolentes*, i es veu forçat a posar en marxa les primeres i evitar les segones. Quan en la realització del sistema educatiu, subjectivament —si bé no insolidàriament— elegit, s'ensopega amb barreres insalvables, l'acció política exigeix treure-les del davant perquè pugui establir-se l'educació humanitzadora, o perquè se la consideri. Aquest, i no cap altre, és el cas de l'educació permanent com ha estat descrit en aquestes pàgines. No és seriós plantejar-se la viabilitat d'aquesta educació del futur sense tocar els temes polítics i socials.

Sense negar la influència descendent i catalitzadora del fet educatiu sobre l'ordre social i productor, considerem irreal l'afirmació que sosté que podem alterar *substancialment* les seves institucions i les seves relacions socials. La societat produeix educació i no pas al revés. No es tracta d'implantar l'educació i modificar així la col·lectivitat humana, sinó que és qüestió de cercar, inventar i imposar noves estructures econòmiques, polítiques i socials perquè pugui néixer simultàniament l'educació permanent, la qual vivificarà la nova societat amb les estrenades condicions de treball i de cultura.

Resulta impensable el nou model educatiu, per exemple, si no es posa fi a la separació de les funcions directives i d'execució dins del procés productiu. Mentre ambdues funcions segueixin separades, existirà una *cultura elitista* i una *cultura de masses* a les quals s'hi podrà sumar la *cultura dels tècnics*, al servei de la primera. Amb altres paraules: l'educació permanent no es pot concebre sense una gestió productora. És molt discutible que el progrés social, el desenvolupament tècnic i el creixement econòmic siguin fenòmens que

avancin conjuntament. El més probable és que la ideologia productivista es converteixi en un excel·lent instrument d'explotació dels treballadors. És molt difícil casar les necessitats empresarials i les aspiracions personals del món del treball. Aquestes consideracions fan pensar que només la lluita podrà engendrar una educació permanent.

Si no s'enfoca la nova educació des d'una perspectiva política, aquella es converteix en «il·lusió populista», és a dir, en ideologia. El més greu en educació no rau tant en la modalitat cultural —cultura verbalista i retòrica— com en la transmissió organitzada d'aquesta; i en aquest punt es toca de ple el fet polític.

Ens sembla fora de dubte que si l'educació permanent demana uns éssers humans autònoms i creadors, cal transformar l'organització productiva, modificant radicalment l'actual divisió del treball i excogitant una encara desconeguda repartició dels poders dins de la societat. Tot això no s'oposa pas a les actuals «formacions contínues» d'adults, perquè aquestes i altres modalitats educadores, actualment en marxa, actuen a manera de *mediacions* —ni que no siguin decisives, això es reserva per l'«afer polític» estricte— entre la manera tradicional d'educar i la formació permanent que esperem amb l'ajuda de les mutacions que la *política* imposi. La formació contínua d'adults que coneixem —cursos nocturns, per correspondència, conferències, etc.— inicia una nova pedagogia —per exemple, desconeguda fins a l'hora present, entre ensenyant i ensenyat— i una nova cultura —com una superior valoració de l'experiència viscuda. Tals dades ens obliguen a comptar amb les experiències obtingudes en l'educació d'adults a fi d'enfocar més certament l'educació permanent. El llibre *Education permanente et socialisme*, de François Mitterrand, es troba en la línia descrita de recolzar la formació d'adults a fi de progressar vers una societat socialista autogestionada.

Tot model educatiu que en l'actualitat estimuli la dimensió crítica dels educands es converteix en una força que ens obliga a avançar cap a la societat de l'educació permanent, ja que aquesta consistirà en estimular les possibilitats de comprensió del món on vivim i les possibilitats d'acció sobre aquest. Les esmentades possibilitats estan en funció de la capacitat de dominar la informació tant individualment com col·lectivament. Senyorejar entorn d'això és quelcom més que acumular sabers i notícies —els continguts—: és valorar les dades i disposar de mitjans que permetin organitzar-les de manera coherent. Però l'esperit crític de l'educació permanent abasta més encara: suposa reflexionar sobre l'experiència professional i comprendre el treball que hom realitza i el paper que s'acompleix en el context

social. La crítica exigida per ella analitzarà la societat en les seves explotacions, els seus monopolis de poder, les seves administracions paralizadores, etc. Dirigir-nos vers una educació permanent, entesa en sentit estricte, és encaminar-nos vers una formació de constant crítica social.

No podem acabar aquest apartat, on han estat abordades les relacions que s'estableixen entre educació permanent i societat, sense tocar els greus perills que des d'aquest angle social amenacen a la tan manipulada educació. Constitueix un veritable risc acceptar-la des d'aquell mite que es formula així: «Quanta més instrucció, tant més bé per la humanitat». Com hem considerat abans, l'ésser humà es realitza en profunditat —anàlisi qualitativa de la informació— i no pas en superfície —quantitat d'informacions. Un altre greu perill és procurar l'establiment d'aquesta educació sense modificar substancialment el context social on tindrà lloc, ja que en tals circumstàncies ens hem de preguntar a qui beneficiarà: els treballadors o el sistema? Si no s'altera el sistema productiu, una formació professional o general acaba per integrar la classe obrera a les institucions del poder establert, i la converteix en més apta per exercir el seu ofici a les empreses assimilant-la al sistema de valors vigent a la societat. Una educació permanent reduïda a formació professional és estèril amb miras a les esperances posades en ella, perquè queda tancada en l'«imperatiu industrial» que la utilitzarà per regular la política del lloc de treball i per salvar les dificultats de la qualificació, exigida pel progrés tecnològic. Una educació permanent que fos una escolarització generalitzada seria el blanc de les anàlisis crítiques elaborades per Pierre Bourdieu i Jean-Claude Passeron.

L'últim dels perills, indicat seguidament, que afecta aquesta educació resulta francament impressionant. En la mesura que aquesta sigui omnicomprensiva del subjecte humà —durant tota la vida i en totes les seves possibilitats— i ho sigui de manera eficaç —al treball, a l'oci, a la família, a l'estudi i a través de tècniques fortes, com les audiovisuals i l'ensenyament programat—, es comprèn fàcilment que pugui convertir-se en un totalitarisme cultural absolut al servei del poder econòmic i polític establert —sigui de dretes o bé d'esquerres. Per això, hem insistit tant en la necessitat d'instaurar l'educació permanent en el si d'una societat realment democràtica, la qual, per ara, no existeix enlloc.

FUTUR DE L'EDUCACIÓ PERMANENT

Resulta força difícil pronunciar-se sobre la viabilitat històrica de la idea d'educació permanent aquí defensada, i més encara quan aquesta mateixa idea va encara embolcallada en la imprecisió perquè no es tracta pas d'un fet, sinó d'un concepte que pertany a l'esfera axiològica en lloc de pertànyer al món de la natura, o bé, a l'àmbit dels sabers formals. Podem, malgrat això, descobrir per una banda signes prometedors, com també resulta possible forçar certes coses en el terreny dels esdeveniments, de manera que l'educació permanent es pugui portar a terme tal com l'hem descrita en la seva situació límit. No obstant, no entrarem en les tàctiques i estratègies específicament polítiques per no extrapolar la temàtica d'aquest escrit. Ara bé, aquesta decisió no desconeix que el veritable futur d'una plena educació permanent radica en les accions polítiques que es posin en joc.

Heus ací uns quants objectius tàctics a curt termini. Els últims cursos d'escolaritat obligatòria —la bàsica a Espanya— haurien de comprendre un programa d'estudis que permetés a tots els alumnes la possibilitat real de posar-se després a treballar (pretecnologia?). Finalitzats els estudis obligatoris, tots els alumnes haurien d'enrolar-se en el treball productiu. Després, en el moment més convenient per cadascú, se'ls hauria d'oferir a tots l'accés a l'ensenyament postobligatori, i això al llarg de la vida de cada u. Tant el treball productiu com l'experiència social constituïrien elements fonamentals perquè algú fos admès als estudis no-obligatoris. Hauria de ser fàcil poder realitzar una carrera de manera intermitent, alternant anys d'estudi i anys de treball. Els programes d'ensenyament a desenrotllar haurien de confeccionar-se d'acord amb els diversos grups interessats —estudiants, ensenyants, administració, necessitats laborals, etc. Els diplomes no constituïrien un resultat final, sinó una etapa dins d'un procés de formació que s'estendria al llarg de la vida.

En un camp més laboral, certes mesures ajudarien a l'adveniment de l'educació permanent: que les empreses es preocupessin del desenvolupament humà i tècnic del seu personal; que es distribuís de tal manera l'horari laboral que fos possible seguir estudis o cursos de formació general. No obstant, reconeixem que aquestes coses són difícils d'aconseguir si els treballadors no participen en l'administració de les empreses.

Pensant més concretament en Espanya, considerem suggerent un treball de la *Revista Española de la Opinión Pública* (1974) en el qual es pronostica el sistema educatiu espanyol fins l'any 2000. Durant

aquest temps augmentarà significativament la formació professional d'adults per tal d'aconseguir la reconversió de molts: la televisió llençarà emissions de formació general, d'ensenyament d'idiomes, etc.; hi haurà instrucció per correspondència a gran escala; s'impartirà reciclatge d'algunes professions —enginyers, arquitectes, metges, veterinaris, etc.—; existiran moltes més instal·lacions especials de servei públic —museus científics, biblioteques, filmoteques, etc. En la dècada anterior a l'any 2000, Espanya es convertirà en una «societat científica». En aquest moment, tant l'escola com el professor hauran perdut el seu sentit tradicional; l'ensenyament formal acadèmic anirà desapareixent i es transformarà en una xarxa complicada d'institucions dedicades a la creació, al tractament i a la transmissió de la informació culturalment valuosa: serà una «indústria d'idees». Com a mínim, es tracta d'un bell projecte.

L'educació permanent en el si d'una societat veritablement humanista —lliure— potser sigui una utopia irrealitzable durant moltíssims anys —o sempre?—; ara bé, aquest fet no la converteix pas en una ideologia inservible, ja que pot i ha de jugar el paper de meta atractiva que faci intolerable tot present social-educatiu i d'aquesta faisó, convertir en *desgraciada* la consciència humana; no és doncs tasca de poca envergadura, i això correspon, d'entrada, a l'educació permanent en la seva situació límit d'obligar els homes a desitjar coses radicalment noves.

Amb aquesta educació —el dia que sigui una realitat— ja no hi haurà més «final d'estudis» ni «entrada a la vida»; serem nòmades per sempre. La vida humana serà *èxode permanent*. Però, pot tenir això sentit si no es va enlloc?

RESUMEN

El autor, después de un breve recorrido sobre la génesis de este movimiento, comienza definiendo la educación permanente deslindando este significado de otros, tales como educación de adultos, reciclaje, sociedad del ocio... La educación permanente nada tiene que ver con una generalización de la escuela. Se trata, de entrada, de una revisión antropológica y no de una cuestión metodológica. Educación permanente no significa más educación, sino educación distinta; es educar a lo largo de toda la vida y en todas las posibilidades del ser humano.

A continuación se abordan las relaciones entre educación permanente y sociedad, a fin de precisar más el concepto de la primera. Se defiende que como no se modifique el contexto social hasta tal punto que pueda, este, ser calificado de democrático, la educación permanente, en vez de ser factor de progreso, pasa a jugar el papel de ideología. Una educación permanente aceptable formará para una crítica social constante.

El autor señala el peligro gravísimo que encierra una educación permanente omnicomprendiva del sujeto humano que se convierta en instrumento de totalitarismo cultural absoluto en manos de los poderes políticos y económicos establecidos.

Para terminar, se consideran las posibilidades de futuro de esta modalidad de educación, señalando algunas estrategias que permiten acercarse al modelo sin mayores riesgos. El autor acaba indicando que el hombre de la educación permanente se muda en nómada; pero, se pregunta: nómada que va ¿a dónde?

ABSTRACT

After briefly mentioning the origin of this movement, the author defines continuing education, stating the differences with other concepts such as adult education, recycling courses, leisure society. Continuing education has nothing to do with a generalization of school. It is an anthropological revision, not a methodological issue. Continuing education does not mean more education, it means different education; to educate throughout the whole life span taking into consideration all the human capabilities.

In order to define more precisely the concept of continuing education, the relationships between the latter and society are also referred to in this article. It is held that unless society undergoes a change towards democracy, continuing education will not contribute to progress but rather play an ideological role. Continuing education should train the capacity for constant social criticism.

The author points out the danger that lies in a continuing education that is (omnicomprehensive) of the human being, which could become a tool for cultural totalitarianism in the hands of the established political and economic powers.

Finally, the future possibilities of this educational approach are considered, pointing out some strategies in order to reach the model with minimum risks. The author adds that continuing education makes man a nomad; but the question is, a nomad headed for where?

